

ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ОСОБИСТОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

ОСАДЧА Оксана Сергіївна - здобувач Харківського національного університету
внутрішніх справ

УДК 343.125:343.126 (477)

С учетом действующего уголовного процессуального законодательства Украины рассмотрены отдельные актуальные теоретические и прикладные вопросы особенности процессуальной деятельности прокурора при применении меры пресечения в виде личного обязательства. Особое внимание уделено процессуальным обязанностям подозреваемого, обвиняемого, которые на него могут быть дополнительно наложены в случае применения личного обязательства. Предложено внесение изменений в УПК Украины в части наделения права прокурора самостоятельности при применении личного обязательства.

Ключові слова: прокурор, запобіжні заходи, особисте зобов'язання, процесуальні обов'язки, наявність обґрунтованої підозри та ризиків, удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Постановка проблеми

Як відомо, на сьогодні національне законодавство України перебуває на етапі свого реформування. Прийняття у 2012 р. чинного Кримінального процесуального кодексу України стало знаковою подією. При цьому, багато його положень викликали серед учених і практиків жваві дискусії, що й обумовлює концептуально новий підхід до теоретичного їх переосмислення з подальшим напрацюванням пропозицій і рекомендацій прикладного характеру, а також удосконалення чинного КПК України. У цьому напрямі за доцільне видається дослідження проблемних питань процесуальної діяльності прокурора під час застосування

запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню різноманітних аспектів проблем застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі присвячено значну частину наукових праць радянських і вітчизняних учених. Однак, після прийняття КПК України 2012 року питання участі прокурора при застосуванні запобіжних заходів концептуально не досліджувались. Характеризуючи стан наукової розробки цієї теми, слід виділити праці таких учених, як Ю. П. Аленіна, В. Г. Гончаренка, С. М. Гусарова, Ю. М. Грошевого, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, В. В. Сташиса, Л. Д. Удалової, О. О. Юхната інших.

Метою статті є аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України в частині участі прокурора при застосуванні запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання.

Виклад основного матеріалу

Як свідчить дослідження, на сьогодні у практичній діяльності при застосуванні запобіжних заходів найбільший відсоток припадає саме на обрання особистого зобов'язання, порядок застосування якого закріплено у положеннях ст. 179 КПК чинного України[1]. Впровадження цього за-

побіжного заходу є новелою чинного КПК України, у зв'язку з чим серед учених точаться дискусії. Так, деякі вчені взагалі не вважають за доцільне надавати значної уваги особистому зобов'язанню та ототожнює його із підпискою про невиїзд, що була передбачена КПК України 1960 року, з чим ми не погоджуємося і вважаємо за необхідне більш детально дослідити особливості даного запобіжного заходу, а також процесуальні повноваження прокурора під час його застосування.

Для порівняння слід зазначити, що свого часу (на момент дії КПК України 1960 р.) Є. Г. Коваленко та В. Т. Малярєнко зазначали, що підписка про невиїзд полягає у відібранні від підозрюваного письмового зобов'язання не відлучатися з місця постійного проживання або з місця тимчасового перебування без дозволу особи, яка провадить дізнання, слідчого або судді (суду). У такому випадку особа в примусовому порядку втрачала на певний час вільну свободу пересування. При цьому, свобода переміщення в межах даного населеного пункту не обмежувалась. Ніяких інших обмежень для осіб, що дали підписку про невиїзд, законом не було встановлено [2, с. 458].

Насьогодні відповідно до положень ч. 1 ст. 179 чинного КПК України особисте зобов'язання – це запобіжний захід, що полягає в покладенні на підозрюваного зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом процесуальні обов'язки, передбачені положеннями ч. 5 ст. 194 КПК України. Зазначимо, що здебільшого вказані процесуальні обов'язки підозрюваного, обвинуваченого стосуються обмеження права на свободу пересування та вільного вибору місця проживання чи перебування і права вільно залишати територію України, передбаченого положенням ст. 33 Конституції України[3]. Вказаний вид запобіжного заходу обирається у випадках, коли обставини вчиненого кримінального правопорушення свідчать про те, що мета застосування запобіжного заходу може бути досягнута при тимчасовому обмеженні права підозрюваного, обвинуваченого відлучатися з місця його постійного проживання або тимчасового перебування.

Крім того, відповідно до положень ч. 5 ст. 194 КПК України під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, у тому числі й особистого зобов'язання, на підозрюваного, обвинуваченого може бути покладено додаткове зобов'язання виконувати один або кілька обов'язків, необхідність покладення яких було доведено саме прокурором. Так, одним із таких процесуальних обов'язків є прибуття підозрюваного, обвинуваченого до визначеної службової особи зі встановленою періодичністю. Також підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний прибути за викликом слідчого, прокурора у зв'язку з реалізацією завдань кримінального провадження, наприклад, для проведення слідчих (розшукових) дій. У разі ж неявки підозрюваного, обвинуваченого, який був у встановленому КПК України порядку викликаний до слідчого, прокурора, слідчого судді або суду, що документально чи іншим чином підтверджено отримання ним повістки про виклик, або ознайомлення з її змістом, слід враховувати наявність поважних причин чи повідомлення про причини неприбуття. За відсутності поважних причин неявки до вказаних посадових осіб на підозрюваного, обвинуваченого відповідно до ч. 1 ст. 139 КПК України накладається грошове стягнення. Встановлення розміру грошового стягнення залежить від виду здійсненого слідчим, прокурором виклику, зокрема: 1) у випадку неприбуття слідчого, прокурора його розмір становить від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати; 2) у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду – від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати. Згідно з п. 16 ч. 1 ст. 3 КПК України розмір мінімальної заробітної плати це грошова сума, що дорівнює місячному розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року, у якому приймається процесуальне рішення або здійснюється процесуальна дія.

Крім цього, на підозрюваного, обвинуваченого може бути покладений обов'язок не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований. проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора

або суду. Якщо ж особа порушить особисте зобов'язання, то він може бути замінений більш суворим запобіжним заходом, про це особі повинно бути оголошено під час ознайомлення з ухвалою суду. Слід зазначити, що при застосуванні вказаного обов'язку місцем постійного проживання підозрюваного, обвинуваченого слід розуміти житлове приміщення, яке призначено та придатне для проживання в ньому (житловий будинок, квартира, гуртожиток тощо), у відповідному населеному пункті та за певною адресою (реєстрації, проживання або ж перебування). При цьому, місце тимчасового проживання підозрюваного, обвинуваченого слід визначити як місце, в якому він перебуває у зв'язку з проїздом, відрядженням, відпусткою, навчанням, хворобою тощо [4, с. 459].

З приводу цього зазначимо, що кримінальним процесуальним законодавством України не передбачено право органів досудового розслідування, прокуратури та суду при обранні запобіжного заходу визначати підозрюваному, обвинуваченому місце проживання на період кримінального провадження. Водночас, чинним КПК України передбачено право встановити заборону підозрюваному, обвинуваченому відлучатися з відповідного населеного пункту без дозволу. Зокрема, в ухвалі слідчого судді, суду може бути закріплено заборону залишати постійне місце свого мешкання в конкретний проміжок часу, не виїжджати за межі міста чи області без дозволу слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Відповідно до положень ч. 2 ст. 179 та ч. 5 ст. 194 КПК України покладення процесуального обов'язку щодо заборони відлучатися із населеного пункту оформляється двома процесуальними документами: 1) ухвалою суду про застосування запобіжного заходу; 2) протоколом роз'яснення обов'язків підозрюваного, обвинуваченого. Тривала відсутність підозрюваного, обвинуваченого за адресою проживання чи перебування без повідомлення про це відповідному органу вважається порушенням виконання положень особистого зобов'язання.

У цьому зв'язку слід наголосити, що законодавцем не передбачено підстави та

випадки надання відповідного дозволу. Однак, на нашу думку, все ж таки у виключних випадках підозрюваному, обвинуваченому доцільно надавати дозвіл на тимчасовий виїзд з місця проживання, зокрема: 1) при смерті близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозній загрозі їхньому життю; 2) у разі неможливості надання підозрюваного, обвинуваченого відповідної кваліфікованої медичної допомоги в населеному пункті, де він зареєстрований чи проживає; 3) у зв'язку із професійною діяльністю, що підтверджується конкретними документами (наприклад, запрошення на виставку певного профілю та ін.). У таких випадках, на стадії досудового розслідування підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний звернутися з письмовою заявою до прокурора або слідчого, в якій відобразити дати та адресу тимчасового місця перебування і дату свого повернення. Щодо надання дозволу чи його відмову з першої та другої наведеної обставини прокурор або слідчий зобов'язані винести постанову протягом доби, а відносно третього – протягом 3 діб. Така постанова може бути оскаржена слідчому судді. Якщо ж матеріали кримінального провадження перебуває в суді, то такий дозвіл приймається судом, про що виноситься ухвала, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку.

У житті кожної особи, у тому числі підозрюваного, обвинуваченого, може виникнути ситуація щодо необхідності зміни свого місця проживання та/або місця роботи. Для узгодження цих питань на нього може бути покладено обов'язок повідомляти слідчого, прокурора чи суд про це. У випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений має намір змінити адресу (одержання, обмін чи наймання квартири) у межах місця проживання, він повинен письмово повідомити слідчого, прокурора, в якому перебуває провадження, або суд. За таких обставин підозрюваний, обвинувачений не повинен отримувати дозвіл на зміну адреси проживання та/або роботи.

За наявності виникнення необхідності щодо заборони спілкування особи, відносно якої обрано особисте зобов'язання, за допомогою чого забезпечується нормальне

здійснення кримінального провадження, на особу покладається обов'язок утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом. У ч. 3 ст. 258 КПК України спілкування визначається як передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, за яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб. Безпосередньо спілкуванням може здійснюватися у формі листування, телефонної розмови, телеграфу та ін. Його специфіка полягає в тому, що у процесі спілкування суб'єктивний світ однієї людини розкривається для іншої, відбувається взаємний обмін діяльністю, інтересами, почуттями та ін. У зв'язку з цим в ухвалі слідчого судді, суду варто зазначати причини, з яких підозрюваний, обвинувачений повинен утримуватися від спілкування із конкретними особами.

Аналогічні процесуальні обмеження та обов'язки стосуються й заборони відвідувати місця, визначені слідчим, прокурором. Такі місця слідчий, прокурор, а потім і суддя, суд у своїй ухвалі повинен мотивувати і конкретизувати. Такими місцями можуть бути: місце злочину, місце, що може спонукати до злочинних дій, місце проживання або перебування потерпілого, свідка іншого підозрюваного чи обвинуваченого. Зокрема, у практиці є випадки, коли ухвалою слідчого судді, суду забороняється підозрюваному, обвинуваченому відвідувати місця масового відпочинку громадян чи місця, де здійснюється продаж алкогольних напоїв на розлив.

Із урахуванням обставин, що безпосереднього характеризують підозрюваного, обвинуваченого, на нього може бути покладено обов'язок пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності. Відповідно до положень ст. 49 Конституції України кожна людина має право на охорону здоров'я і держава створює всі умови

для цього. Забезпечення кримінально-правового захисту здоров'я людей здійснюється в межах, визначених ст.ст. 305-327 КК України. У цьому зв'язку кримінально-правова сутність правообмеження особи, що підозрюється або обвинувачується за вчинення кримінального правопорушення, яка його вчинила у стані сп'яніння внаслідок вживання наркотичних засобів чи алкоголю, полягає у її обов'язку лікування від цієї залежності шляхом застосування заходів медичного характеру.

Подібне стосується й обов'язку щодо пошуку роботи або навчання, на що підозрюваний, обвинувачений повинен докласти зусиль. Слід підкреслити, що безробіття стає фактором дестабілізації поведінки особи, тому що особа може піти на протиправні вчинки через відсутність засобів на проживання, фізичних та психічних страждань тощо. Наприклад, спад виробництва та пов'язане з ним зростання безробіття зумовили стрімке зростання корисливих злочинів, зокрема: крадіжок, грабежів, розбійних нападів, домагань, вбивств, які все частіше поєднуються з використанням вогнепальної та холодної зброї. Занепад моралі значної частини населення призвів до розпаду системи державних і громадських інститутів профілактики правопорушень, що створило сприятливі умови для поглиблення антисоціальних явищ. Тому дуже важливо зайняти вільний час підозрюваного, обвинуваченого у позитивному плані, оскільки зайнятість особи суттєво може вплинути на виправлення та можливість запобігання вчиненню нового кримінального правопорушення.

З метою запобігання можливого ухилення слідства та суду на підозрюваного, обвинуваченого покладається обов'язок здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну. Варто зазначити, що відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», громадянинові України може бути тимчасово відмовлено у видачі паспорта у випадках, якщо стосовно нього

в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, застосовано запобіжний захід, за умовами якого йому заборонено виїжджати за кордон до закінчення проведення кримінального провадження або скасування судом відповідних обмежень[5].

Таким чином, у разі обрання запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання та покладення на підозрюваного, обвинуваченого одного або декількох обов'язків складається протокол про їх роз'яснення. У разі невиконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого процесуальних обов'язків вирішується питання про застосування більш суворого запобіжного заходу. Інформування особи про можливість настання негативних наслідків має суттєве значення, оскільки на особу здійснюється психологічний вплив з метою мотивації до виконання покладених обов'язків.

Слід зазначити, що на практиці, найпоширенішими з передбачених зобов'язань, які слідчі судді покладають на підозрюваних, є прибуття до слідчого за першою вимогою, не відлучатися із населеного пункту, в якому підозрюваний зареєстрований, без дозволу слідчого, прокурора або суду, а також повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та місця роботи. За дослідженням тільки у 43 % випадках слідчим суддею ухвалюється рішення про застосування такого зобов'язання, як заборона відвідування місця, визначеного слідчим суддею [6].

Щодо здійснення прокурорського і судового контролю за додержанням виконання особистого зобов'язання і відповідно покладених на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язань, то законодавець раціонального розподілив їх повноваження. Так, згідно ст. 179 чинного КПК України контроль за виконанням особистого зобов'язання і покладених обов'язків здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду - прокурор.

Однак, незважаючи на вищевикладене, на нашу думку, слід підтримати думку О. Є. Омельченка [7, с. 31-33], А. В. Пономаренка [8, с. 162], С. М. Гусарова [9, с. 26] та інших про те, що не є доцільною позиція

законодавця щодо позбавлення слідчого права самостійно обирати запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання. Адже цей запобіжний захід є найбільш м'яким заходом процесуального примусу, який полягає в обмеженні прав підозрюваного, обвинуваченого на свободу пересування, вибору місця проживання чи перебування, забезпечення виконання покладених на нього процесуальних обов'язків. З цього питання, за дослідження А.В. Пономаренка, слідчий вимушений витратити багато часу, курсуючи між прокуратурою та судом, чекаючи на прийняття відповідних рішень. Це, у свою чергу, призводить до перевантаження слідчих, що суттєво впливає на якість досудового розслідування [8, с. 162]. На нашу думку, в цьому напрямі доцільно також наділити прокурора правом самостійно застосовувати особисте зобов'язання на стадії досудового розслідування.

Таким чином, поділяючи з цього питання наукові точки зору вчених, вважаємо, що оскільки особисте зобов'язання є найбільш м'яким у системі запобіжних заходів, передбачених чинним КПК України, необхідно надати прокурору процесуальні повноваження самостійно або ж за клопотанням слідчого приймати рішення про застосування особистого зобов'язання та покладення на нього законодавчо передбачених процесуальних обов'язків. Це пояснюється тим, що прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінального правопорушення, приймає самостійно або узгоджує ключові процесуальні рішення, зокрема такі як: повідомлення про підозру. Також важливо наголосити на тому, що правообмежувальний характер такого запобіжного заходів полягає лише у тимчасовому обмеженні свободи пересування підозрюваного, обвинуваченого, а також застосовуватись тільки до тих осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, що не є тяжкими. У такому разі ухилення від органів досудового розслідування і суду є малоюмовірним.

АНОТАЦІЯ

З урахуванням чинного кримінального процесуального законодавства України розглянуто окремі актуальні теоретичні та прикладні питання щодо особливості процесуальної діяльності прокурора при застосуванні запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання. Окрему увагу приділено процесуальним обов'язкам підозрюваного, обвинуваченого, які на нього можуть бути додатково накладені у разі застосування особистого зобов'язання. Запропоновано внесення змін до чинного КПК України в частині наділення права прокурора самостійності при застосуванні особистого зобов'язання.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // *Голос України*. - 2012. - № 90-91.
2. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: підруч. / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко // 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 712 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т.1. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
5. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України 21.01.1994 р. № 3857-XII // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 1994. – № 18. – Ст. 101.
6. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до розділу II Кримінального процесуального кодексу, який набрав законної сили з 20.11.2012 р. [Електронний ресурс] // Судова влада України. – Режим доступу : [http://](http://court.gov.ua/sud2190/science_work/rozdil2/doc_22_23/)

SUMMARY

The author of the article analyzed some aspects of procedural activity of the prosecutor during usage of such preventive measure as a personal obligation. The author stated that it wasn't useful to identify on bail, which was provided in the Code of Ukraine in 1960, and personal obligation imposed by the current Code of Ukraine. In this article was emphasized that the preventive measure of personal obligation temporary limits a suspect's right for free moving, and apply only to those who suspected of committing criminal offenses that are not severe. The author paid attention to the procedural suspect's obligations, that can be imposed in addition. The author emphasized that the prosecutor, as head of the pre-trial investigation procedure, has a responsibility to bring the presence of all the circumstances necessary for application of preventive measures, including personal obligation. In the case of the prosecutor's request for preventive measure is satisfied by the court applies it and obliges the suspect or accused to arrive for each requirement specified by court or other public authority, and perform one or more duties. The author proposed to make amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding to allow an attorney to apply the personal obligation independently.

court.gov.ua/sud2190/science_work/rozdil2/doc_22_23/.

7. Омельченко О. Є. Особисте зобов'язання / О. Є. Омельченко // *Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : зб. матер. наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2012 р.)*. – К. : НАВС, 2012. – С. 31-33.

8. Пономаренко А. В. Особливості застосування запобіжних заходів за новим КПК України / А. В. Пономаренко // *Наука і правоохоронна*. – 2013. – № 2 (20). – С. 160-165.

9. Гусаров С. М. Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики / С. М. Гусаров // *Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 5 грудня 2014 р.* – Харків : ХНУВС, 2014. – С. 26-29.